

ROSA TORAN BELVER (1947-2023)

CÈLIA CANYELLES

Historiadora

El passat 30 de juny va morir als 75 anys Rosa Toran Belver, historiadora i professora d'història a secundària. Sobre la seva taula de treball quedaven les fitxes preparatòries d'un article sobre els republicans espanyols reclosos al camp Ciudad de Don Quijote, prop de Tolosa de Llenguadoc. Eren els supervivents de la deportació impossibilitats de retornar a Espanya, que no tenien qui els acollís a França.

Donar a conèixer les trajectòries vitals i polítiques dels republicans espanyols deportats als camps nazis, denunciar la crueltat del règim franquista que va ser còmplice de la seva deportació i reclamar una millor atenció institucional a la recuperació, la difusió i l'homenatge de la seva memòria van ser els eixos principals de la seva activitat com a historiadora i com a militant les darreres dècades.

Per tal de satisfer el «deure de memòria amb vocació de lliçó per al futur» que fonamentà el seu compromís amb l'Amical de Mauthausen i altres camps emprengué una rigorosa recerca a partir del treball d'ordenació i actualització de l'Arxiu de l'entitat i encetà la seva producció bibliogràfica sobre el tema amb la *Vida i mort dels republicans als camps nazis* (Proa, 2002) mentre les imatges del fons fotogràfic de l'entitat, dipositades al Museu d'Història de Catalunya, quedaven contextualitzades a *Mauthausen: crònica gràfica d'un camp de concentració* (Viena Editorial, 2002), realitzat en equip amb Margalida Salas.

El seu sentit de la responsabilitat per mantenir la memòria del seu oncle Bernat Toran, junt amb la de la gran família de la deportació, la portà a assumir la presidència de l'entitat entre el 2006 i el 2013.

Seguint la petjada de Montserrat Roig a *Els catalans als camps nazis*, que prologà extensament en la seva reedició el 2017, contribuí significativament a enriquir la memòria col·lectiva de la deportació amb la seva tasca d'edició de les

memòries de Joan Escuer i Edmon Gimeno (Amical de Mauthausen 2007), de Marcel·lí Garriga, amb la col·laboració de Mara Sells (Aldana, 2009), d'Eliseu Villalba Nebot (Viejo Topo, 2021) i la redacció de les biografies de Juan de Diego (Edicions 62, 2007 i El Viejo Topo, 2021), Eusebi Pérez (Ajuntament de Vilafranca, 2008), Josep Miret (Edicions 62, 2017) i Michel Reynard (Ajuntament de Sant Boi, 2020).

Com a bona professora d'història, Rosa Toran veia la necessitat de transformar en eines pedagògiques aquests coneixements per conscienciar la societat dels perills de l'oblit, i el seu esperit militant la portà a una intensa activitat de divulgació a base de conferències, comissariat d'exposicions, organització de visites als camps, entrevistes i escrits. Els seus articles, tant en revistes especialitzades i publicacions locals com a la premsa nacional, li serviren per expressar la seva inquietud per l'auge del negacionisme i dels neofeixismes i per denunciar les mancances institucionals en la recuperació de la memòria democràtica. En aquest sentit, cal destacar l'excel·lent recull de textos per comentar *Els camps de concentració nazis: paraules contra l'oblit* (Edicions 62, 2005, versió castellana, Península, 2005) i l'assaig històric *Vivir en dictadura: la desmemòria del franquisme* (El Viejo Topo, 2021), escrit en col·laboració amb Javier Tebar.

Aquesta feina ingent, realitzada des del pur voluntarisme, era només una de les facetes de la seva vida professional, emmarcada entre la docència a instituts de secundària i la recerca en altres camps historiogràfics, que vaig compartir amb ella des dels anys universitaris, amb aportacions a la història de l'ensenyament, la història política i la història de les dones.

Motivades per les perspectives de futur de l'ensenyament públic a Catalunya en els anys del tardofranquisme i la transició, i amb la voluntat de conèixer i fer conèixer el passat educatiu català, totes dues encetàrem la nostra recerca en equip, centrades en l'espai geogràfic de la ciutat de Barcelona. Els edificis escolars públics (1900-1939) foren el tema de la nostra tesi de llicenciatura presentada a la UB el 1973 i la història de la Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, l'objecte de les nostres respectives tesis doctorals, presentades a la UAB el 1983, que comptaren amb el suport de la borsa d'estudis Manuel Ainaud de l'IEC i de la Fundació Jaume Bofill. Ambdós treballs foren la base del nostre primer llibre, *Política escolar de l'Ajuntament de Barcelona 1916-1936* (Barcanova, 1982). Aquesta recerca, simultània als inicis de la nostra pràctica docent a instituts de Batxillerat, partia del nostre interès per conèixer les arrels històriques del concepte d'una nova escola pública, laica, gratuïta i catalana,

que albiràvem per al futur, concepte que contribuïrem a divulgar amb altres companys del Seminari d'Història de l'Ensenyament. Se'm fa difícil, com a coautora, valorar aquestes aportacions historiogràfiques, però destacaria el fet d'haver atorgat atenció a l'activitat educativa de l'Ajuntament mitjançant la fórmula d'un Patronat escolar, tema reprès en el nostre article *La gestió escolar a Barcelona (1900-1936). Iniciatives i limitacions de les institucions catalanes* (*Recerques*, núm. 66, 2013). Aquesta línia de treball es tancà recentment amb el llibre *Escolaritzar Barcelona: l'ensenyament públic a la ciutat, 1900-1979* (MUHBA, 2020), que amplia el marc cronològic de la nostra recerca i, segons la ressenya de Maria del Carme Agulló a *Recerques* (núm. 81, 2022), és «un innovador i interessant relat d'història urbana de l'escola del segle xx centrant-se en l'escolarització pública obligatòria, i dotant les institucions municipals de la importància que han tingut en cada moment», donant resposta o negligint la demanda social d'una escola pública digna.

De l'interès compartit per comprendre els canvis esdevinguts a l'Ajuntament de Barcelona des de 1901 i el complex entramat socioeconòmic dels consistoris en derivà l'estudi *El personal polític de l'Ajuntament de Barcelona (1877-1923): del provincialisme corporatiu al cosmopolitisme classista* (PAM, 1996), una mostra de l'atenció historiogràfica del moment per la prosopografia, un estudi que va ser mereixedor del premi Agustí Duran i Sanpere d'Història de Barcelona el 1987. Aquesta línia de recerca sobre història política va tenir continuïtat en la col·laboració de la Rosa a *l'Atlas electoral de Barcelona* i a la *Història de la Diputació de Barcelona* coordinada per Borja de Riquer (1987-88), en la nostra participació conjunta en el *Diccionari d'Història de Catalunya* (Edicions 62, 1992) i en el més recent *Els governs de la ciutat de Barcelona (1875-1930): eleccions, partits i regidors. Diccionari biogràfic* (Ajuntament de Barcelona, 2014).

Altres facetes de la història barcelonina quedaren reflectides en la participació en dos llibres d'encàrrec, *El Col·legi de Metges de Barcelona i la societat catalana del seu temps (1894-1994)* (Col·legi Oficial de Metges de Barcelona, 1994) i la *Història de la presó Model de Barcelona* (Pagès editors, 2000), i en la col·laboració a l'*Enciclopèdia de Barcelona*, dirigida per Ramon Alberch (Ajuntament de Barcelona, 2006).

La puixança de la història de les dones ens va obligar, sens dubte, a dirigir la mirada vers la participació femenina en la política, tema que va ampliar el marc cronològic de les nostres recerques als anys de la Segona República i la guerra. Amb la biografia de *Dolors Piera, mestra, política i exiliada* (PAM, 2003),

premi Leonor Serrano, seguïrem la trajectòria d'una mestra compromesa en la renovació pedagògica a Catalunya i la seva participació en la vida política des del PSUC, recerca ampliada a *Dones del PSUC en temps de guerra (1936-1939)* (*Segle XX: revista catalana d'història*, núm. 13, 2020). Una nova biografia, *Hilda Agostini. Les armes de la raó d'una mestra republicana, protestant i maçona* (Edicions 62, Premi Bones Lletres d'assaig humanístic, 2021), ens acostà de nou als ambients renovadors de l'escola barcelonina de les primeres dècades de segle i ens va permetre aportar coneixements sobre temes poc treballats a la historiografia catalana com el partit Republicà Radical Socialista a Catalunya, el protestantisme i la maçoneria. Aquest nou centre d'interès historiogràfic va permetre a la Rosa incorporar un excel·lent perfil biogràfic de la feminista i maçona Dolors Zea en un extens capítol de la biografia del seu fill, el metge *Josep Torrubia Zea. Lliurepensador, maçó i socialista* (Afers, 2021, duta a terme en col·laboració amb Àlvar Martínez-Vidal).

Nascuda a Manresa, Rosa Toran no va dubtar a aplicar aquesta experiència per historiar el passat del Masnou, el seu lloc de residència des de finals dels anys setanta. Són testimoni d'aquesta activitat l'*Atles electoral: els consistoris del Masnou, 1812-1979* (Ajuntament del Masnou, 2013), la monumental *Història contemporània del Masnou* (Ajuntament del Masnou, 2017), amb l'interessant apèndix sobre *La repressió franquista al Masnou (1939-1952)* (Ajuntament del Masnou, 2019) i la ja esmentada biografia sobre el metge masnoví Josep Torrubia Zea (Afers, 2021).

Per tancar aquesta evocació i remarcar el caràcter polièdric de la tasca de Rosa Toran com a historiadora voldria esmentar els seus últims treballs encara en curs de publicació, «Quan s'obriren les portes dels camps. La nova odissea dels republicans deportats. Una història singular», *Majurca*, núm. 5, 2023), en col·laboració amb Joan Calvo, i *Menjar en temps de guerra*, sobre les actuacions en cantines i menjadors escolars de la Conselleria de Proveïments durant la guerra (*Segle XX*). Voldria recordar la seva complaença quan li portava a la clínica on rebia tractament l'exemplar de la publicació «Memoria democràtica en las aulas» (*Informes*, Fundación 1 de Mayo, maig 2023) i el seu comentari, en què manifestava la satisfacció per la molta feina feta.

Se'm fa molt estrany desitjar que descansi en pau, preferiria que continués amb la seva inesgotable energia per a la recerca i l'activisme.